

УДК: 327

SYSTEM SYMBOLICZNY ROSYJSKICH DZIAŁAŃ PROPAGANDOWYCH

Olga Wasiuta

*Institut Bezpieczeństwa i Edukacji Obywatelskiej
Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie,
ul. R. Ingardena, 4, Kraków, Polska, 30-060, tel. 12 662 66 04,
e-mail: olhavasyuta@yahoo.com*

W artykule analizuje się system symboliczny rosyjskich działań propagandowych w stosunku do Ukrainy. Rosyjska propaganda rządzi masową świadomością za pomocą ukrytych symboli emocjonalnych, które wciąż się zmieniają, mieszając symbole religijne i pogańskie, prawicowe i nacjonalistyczne – np. swastykę słowiańską z krzyżem katolickim. Kreml wykorzystuje emocje, aby zmienić sposób myślenia w sprawach podstawowych, jak również manipulować podświadomością. Wykorzystanie symboli werbalnych, którymi rosyjskie mass media opisywały sytuację w Ukrainie, zmieniały się w zależności od wydarzeń i w ciągu lat 2013–2016 miały swój własny zestaw słów-symboli: «Rosja podnosi się z kolan», «Krym jest odwiecznie rosyjskim», «przewrót w Kijowie», «faszyści», «nacyści», «banderowcy», «kijowska junta».

Słowa kluczowe: system symboliczny przesłań propagandowych; ukryte symbole emocjonalne; rosyjska agresja informacyjna; manipulacja; dezinformacja.

Jedną z form ochrony jakiegokolwiek państwa jest bezpieczeństwo jego przestrzeni informacyjnej. Kto kontroluje przestrzeń informacyjną, ten kontroluje państwo. Ten aksjomat jest taki stary jak ludzkość. Dlatego władzy różnych państw wykorzystują mass media dla wpływów informacyjnych na społeczeństwo, w tym na społeczność międzynarodową dla obrony swoich interesów narodowych.

Stwierdzenie Mao Zedonga, iż aby obalić jakąś władzę polityczną, należy zacząć od przygotowania opinii publicznej i od pracy ideologicznej, zarówno w przypadku klasy rewolucyjnej, jak i klasy nierewolucyjnej [9, s. 110], odzwierciedla trafnie zastosowanie wojny informacyjnej w konfliktach międzynarodowych, gdzie polem walki są przede wszystkim umysł i mentalność człowieka, jako nie posiadające w dobie społeczeństwa informacyjnego, naturalnej bariery przed manipulacją, dezinformacją czy konsekwentną i zmasowaną propagandą. Wojnę informacyjną należy definiować z punktu widzenia mocarstw konkurujących o zdobycie lub utrzymanie przewagi w polityce globalnej bądź regionalnej [35].

Prawdziwa informacja w dniu dzisiejszym już nie ma znaczenia. Człowiek, który był demoralizowany przez długi czas, nie jest w stanie ocenić prawdziwą informację. Fakty nic nie mówią do niego. «Nawet gdyby takiej osobie dać informację dokładną, prawdziwą, zgodną z prawdą, z dowodami dokumentalnymi, ze zdjęciami, nawet jeśli pokazać mu prawdziwy obóz koncentracyjny – on nie uwierzy, dopóki nie otrzyma cios w tyłek rosyjskim wojskowym butem. Tylko wtedy on zrozumie. Ale nie

wcześniej i to jest tragedią», – podkreślał Jurij Bezmienow¹ w wywiadzie dla amerykańskiego czasopisma [28].

Z początkiem aneksji Krymu i konfliktu rosyjsko-ukraińskiego na wschodzie Ukrainy rośnie zainteresowanie problemami wojny informacyjnej, która jest głównym bezpośrednim zagrożeniem dla ludzkości. Przedmiotem tej wojny jest świadomość ludzi, próby zmiany odpowiedniego postrzegania rzeczywistości i życia w świecie iluzji. Opiera się ona na zdolności do zarządzania i manipulacji świadomości publicznej, podporządkowania woli człowieka. Najczęściej osoba manipulowana jest nieświadoma manipulacji i informacyjno-psychologicznego działania [19, s. 184].

Zazwyczaj metodami wojny informacyjnej jest uwolnienie dezinformacji lub podanie informacji w korzystny sposób dla agresora. Metody te pozwalają na zniekształcenie oceny tego, co się dzieje, demoralizację obywateli i potencjalnie, zapewnienia przejścia na stronę agresora informacyjnego.

Działaniom militarnym tak zwanej wojny hybrydowej towarzyszą intensywne działania o wcale nie mniejszym znaczeniu o charakterze propagandowym, których głównym narzędziem jest Internet i TV. Wojna propagandowa ma na celu uzasadnić nie tylko najazd rosyjskiej armii na Krym z naruszeniem licznych umów i prawa międzynarodowego, ale i wojnę w Ukrainie Wschodniej. Kreml wzorem Związku Radzieckiego, wzorem hitlerowskich Niemiec posługuje się dezinformacją jako jednym z rodzajów technik wojny ideologicznej i kształtowania umysłów w wojnie, którą prowadzi. Dezinformacja utożsamiana z procesem mylnego informowania, sytuacją, w której brakuje informacji rzetelnych [14, s. 601], także z przekazem treści zamierzonych [46, c. 296]. Niektórzy uważają, że dezinformacja znajduje się między wprowadzaniem w błąd a wpływaniem [15]. Strategiczna dezinformacja jest instrumentem rosyjskiej polityki zarówno w czasie wojny, jak i pokoju. Wyspecjalizowanymi organami realizującymi zadania z zakresu dezinformacji są organy wojny psychologicznej, taką rolę spełniają również cywilne i wojskowe służby specjalne [18, s. 113; 20, s. 210]. Dezinformacja obejmuje czynności podejmowane z zaangażowaniem poważnych środków, jest prowadzona w sposób systematyczny i fachowy, zawsze za pośrednictwem mass mediów i jest adresowana do opinii publicznej [6, s. 211].

¹ Jurij Bezmienow (ros. Юрий Александрович Безменов, znany też pod nazwiskiem Tomas David Schuman oraz Jurij Makiejew, ros. Юрий Александрович Макеев) ur. 1939 w Mytiszczi, koło Moskwy, w rodzinie wysoko postawionego oficera sowieckiego, członka sztabu generalnego ZSRR, inspektora oddziałów w krajach satelickich. Zm. 7 stycznia 1993 w Windsor, Kanada) – radziecki tajny współpracownik działający pod przykryciem dziennikarza na zlecenie Pierwszego Zarządu Głównego Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego, w 1970 zbiegł do Kanady z Indii, gdzie pracował jako oficer prasowy ambasady sowieckiej w New Delhi. Był członkiem elitarnego zespołu, głównego oręza propagandy KGB znanego pod nazwą Agencja Prasowa Nowosti. Od 1967 roku z polecenia KGB pracował dla «Russia Today». Należał do grona światowej klasy wybitnych ekspertów w dziedzinie technik dezinformacyjnych, sowieckiej propagandy, dezinformacji, dywersji ideologicznej i tak zwanej strategii małych kroków. Przekazywał USA wiele cennych informacji na temat działalności Związku Radzieckiego, a następnie Rosji w zakresie dezinformacji, przewrotu ideologicznego oraz technik wykorzystywanych do przejęcia kontroli nad kolejnym państwem.

Dziś rosyjska agresja informacyjna dotyczy nie tylko Ukrainy i republik byłego Związku Radzieckiego, ale również całej Europy i świata. Unia Europejska nie posiada jednolitej polityki informacyjnej, chociaż oddzielne państwa próbują taką politykę stworzyć. Ukraińskie i europejskie media do tego czasu praktycznie tylko reagują na ataki informacyjne Rosji, próbując oddzielić propagandę i manipulację od prawdy. Tylko polityka asymetryczna i wyprzedzenie ataków informacyjnych, w tym i na terytorium Rosji i jej sojuszników może zrównoważyć i prędzej czy później naprawić sytuację na polu informacyjnym.

Autorytarny Kreml ma swoją pozycję międzynarodową, uznanie międzynarodowe, ma środki, którymi korumpuje wiele osób w wolnym świecie, którymi jest w stanie opłacać dezinformację, otwarte kłamstwa i propagandę. A w krajach demokratycznych nie ma instytucji państwowych, których głównym celem byłoby prostowanie dezinformacji, płynącej z zewnątrz. Celem każdej wojny informacyjnej jest sianie strachu, wątpliwości, niepewności, a w telewizji wprowadzana jest równoległa rzeczywistość [17]. Model rosyjskiego ustroju społecznego, w porównaniu z zachodnim stylem życia nie wzbudza zainteresowania w żadnym z państw sąsiadujących z Rosją, co doprowadziło do pragnienia i prób narodów europejskich dołączenia się do polityki i gospodarki zachodniej. W ten sam czas ci, którzy krytykują politykę Kremla albo rosyjski styl życia, od razu zostają okrzyknięci «rusofobami» albo wrogami Rosji. Powielanie obrazów wroga, orwellowska mieszanka kłamstwa i prawdy – wszystko to przeznaczone jest do konsumpcji krajowej i skierowane przede wszystkim do obywateli Rosji.

Rosyjska propaganda rządzi masową świadomością za pomocą symboli emocjonalnych, które wciąż się zmieniają, mieszając symbole religijne i pogańskie, prawicowe i nacjonalistyczne - np. swastykę słowiańską z krzyżem katolickim. Kreml wykorzystuje emocje, aby zmienić sposób myślenia w sprawach podstawowych. To również element manipulacji podświadomej, zasada: rozpuść, zamieszaj i zwiąż z powrotem po swojemu. Symbolika ujawnia mechanizmy agresji i synkretyzmu. I czym ich więcej, tym większy zasięg. Więc lista takich symboli, które mogą dotrzeć do wszystkich, nie jest długa. Powinny być wprowadzone do świadomości społecznej na długo przed tym, kiedy one rzeczywiście będą potrzebne. Rosyjska strona zaczęła wykorzystywać symbole przeciwko Ukrainie, co najmniej dwa lata przed Rewolucją Godności [27]. Wtedy rosyjskie służby specjalne za pomocą agencji prasowych, stacji telewizyjnych i stron internetowych prowadziły agresywną kampanię propagandową przeciwko Ukrainie, aby zakłócić podpisanie umowy stowarzyszeniowej między Ukrainą a Unią Europejską, a po ucieczce Wiktora Janukowicza – podzielić kraj i założyć informacyjne podstawy dla wojny z Ukrainą. Obrazy pokazywane w rosyjskiej telewizji państwowej i w Internecie przez propagandzistów Kremla przybrały w ciągu ostatnich dwóch lat formy groteskowe. Manipulacja medialna z wykorzystaniem psychosocjotechnik stała się bardzo groźną bronią w walce z patriotyzmem, tożsamością i wartościami europejskimi.

Propaganda Kremla działa za pomocą symboli, za którymi tak naprawdę stoi programowanie neurolingwistyczne [2; 3; 4], które stanowi zbiór technik komunikacji i jest nastawione na tworzenie i modyfikowanie wzorców ludzkiego postrzegania, zachowania oraz myślenia. Wszystko po to, aby osiągnąć zamierzony cel, w taki

sposób, aby adresat nie zdawał sobie sprawy z tego, iż podlega pewnego rodzaju oddziaływaniom i manipulacji. Nazywając kogoś «faszystą» (tutaj trzeba przypomnieć W.Churchilla, który podkreślał, że «*faszyści w przyszłości będą sami nazywali siebie antyfaszystami*» i, niestety, te słowa okazały się prorocze dla ziemi ukraińskiej), propagandysta aktywuje automatycznie negatywną reakcję (odpowiedź), tak jak II wojna światowa jest wpisana w świadomości społeczności, jako wielkie symboliczne wydarzenie XX wieku. I tak postępowała zarówno radziecka i post-radziecka telewizja, a teraz rozszerzone metody stosuje propaganda rosyjska, wykorzystując wszystkie środki masowego przekazu aby dotrzeć do jak największej liczby odbiorców. Obejmuje to telewizję, filmy [39], radio, czasopisma, magazyny, książki, nagrania, gry wideo i internet. Symbolami nasycy się cały zestaw komunikatów, które przenosi się na masową świadomość. Zazwyczaj wywieranie wpływu ma charakter zawoalowany, zakamuflowany pod różnego rodzaju symbolami, tak by osoby poddane manipulacji, z własnej woli realizowały cele manipulatora.

Ponadto, jeśli wiadomości zazwyczaj nie przyciągają wiele uwagi, to w trakcie konfliktu w Ukrainie rosyjskie wiadomości telewizyjne zaczęły funkcjonować na podstawie serialu telewizyjnego, w którym różnica między faktem a fikcją jest niewyraźna, który przyciąga widza na hak, zmuszając go codziennie oglądać wiadomości. Właśnie stworzenie takiej potrzeby doprowadziło do tego, że rosyjska telewizja musiała używać nawet «wiadomości» o ukrzyżowanym chłopcu [11]. To znaczy, że utrzymanie osoby obok ekranu wymaga jego rosnącego zaangażowania emocjonalnego, jeśli nie, ludzie odwracają się od ekranu, a właśnie tego nie chcą propagandyści Kremla.

Mass media i propaganda są zatem narzędziami i mają być wykorzystane przez elity do rządzenia społeczeństwem bez przymusu fizycznego, przez manipulowanie opinii publicznej w celu ogólnej akceptacji przedsięwzięć elit. Dlatego ważnym jest, by to elity podejmowały decyzje «dla ich własnego dobra», a potem «sprzedawały» je masom jako ich własny wybór [12].

Ukrytym symbolem aneksji Krymu był pomysł, że «Rosja podnosi się z kolan», a «Krym jest odwiecznie rosyjskim», w którym prześladowani są etniczni Rosjanie. To było psychologicznie zrozumiałe uczucie dla każdego obywatela Federacji Rosyjskiej, w którym «narodowy» lider dowodził, że tylko jego osobiste działania umożliwiły oderwanie półwyspu od Ukrainy. W Doniecku natomiast popierano «aspiracje Krymu przyłączenia się do Rosji» oraz potępiono «przewrót w Kijowie».

Ciekawą cechą przestrzeni informacyjnej podczas aneksji Krymu i inwazji na Donbas stał się jego szybki rozwój z dużą ilością sprzecznych wersji. Różne etapy i okresy w ciągu lat 2013–2016 miały swój własny zestaw słów-symboli [32, c. 39]. Na przykład, «zielone ludziki» z bronią zachowywały się nie jak wojskowi, ich uderzenie było skierowane nie na wroga, a na budynki cywilne (administracja miasta), wojskowi ubrani w formę zaatakowanych przez nie wojska lub policji. Wszystko to tworzy chaos w umysłach zaatakowanego wroga. Celem takiego działania jest blokowanie aktywnych działań w odpowiedzi. Sama sytuacja w Donbasie i na Krymie była modelowana nie jako obca, choć pośrednia interwencja wojskowa, ale jako wola własnych obywateli przeciwko własnemu państwu.

Informacyjny hałas towarzyszy wszystkim działaniom, jednocześnie cele tych działań często różnią się od tego, co widzimy w przestrzeni fizycznej. «Zielone ludziki», ale z bronią, w jakim bądź czasie mogą użyć tej broni. Ten dwulicowy Janus, który może blokować zbrojny opór swoim «pokojowym» wyglądem, ale może zacząć strzelać w każdej chwili. Jego pojawienie się było potrzebą telewizyjną, zapotrzebowaniem na tego typu wiadomość, pokazując pokojowy rozwój wydarzeń. Oznacza to, że «zielone ludziki» mieli także inne zadanie – czysto informacyjne.

W tym samym czasie inną istotną cechą jest to, że wszyscy, którzy przyszli aneksować Krym i ci, kto im pomagał, chciały wyglądać i przedstawiać się jako siły pokojowe. Daje to konieczność prowadzenia właśnie hybrydowej, a nie konwencjonalnej wojny, ponieważ swoich wojskowych w tym przypadku można nie reklamować, a rozmawiać i przekonywać do pokoju. Krym i Donbas są najlepszym przykładem tego zjawiska.

Rosja była w stanie przekonać własnych obywateli o potrzebie aneksji Krymu. Operacja «Krym jest nasz» podniosła ranking Putina. Putin w orędziu podkreślił: *«Krym jest od wieków naszą historią i dumą, ...tam bije serce Rosji, Sewastopol jest rosyjskim miastem, każde z miejsc na Krymie to miejsce święte, tam są symbole chwały rosyjskiego oręża i kultury... Kiedy Krym pozostał w granicach innego państwa, wówczas Rosja czuła się okradziona i oszukana... mieszkańcy Krymu zwrócili się do Rosji po to abyśmy uchronili ich przed niebezpieczeństwem»*. A referendum zorganizowano po to, by ci, którzy na Krymie mieszkają, *«w pokojowy sposób mogli zdecydować o swoim losie»*. Jeżeli miejscowe siły samoobrony na Krymie nie wzięłyby spraw w swoje ręce, to i tam byłyby ofiary w ludziach – powiedział Putin [7].

Aneksując Krym, Putin ustanowił zasadę, że Rosja ma prawo do ochrony etnicznych Rosjan, a nawet rosyjskojęzycznych obywateli za granicą. Zasada ta zagraża wielu krajom z rosyjskojęzyczną ludnością (Kazachstan, Estonia, Łotwa) [1]. W trakcie tych wydarzeń Putin urósł do kategorii nadczłowieka: o nim piszą wiersze, jemu poświęcają pieśni, liczne zaś portrety, fotografie [30], rzeźby [21; 24; 25; 34; 42; 44], posągi [26] stały się symbolami sakralnej ikony [8]. Ponadto Putin stał się «kultem jednostki» [31], marką, na której aktywnie zarabiają: odniesienie do niego w pop piosence przynosi rozgłos, jego obraz na T-shircie lub kieliszku podnosi wzrost sprzedaży tych produktów [41].

Propaganda była i jest jednym z najbardziej zaawansowanych mechanizmów ustanowionych władzą rosyjską i zmusiła Rosjan do przekonania, że bez Krymu Rosja istnieć nie może, poznać Poroszenko, Kołomojskiego, Jaceniuka, Yarosha i Lyashka lepiej niż własnych rosyjskich polityków i parlamentarzystów. Ukraina stała się «ruiną», oazą banderowców. Jeszcze niedawno tłumy Rosjan w Moskwie wznosiły okrzyki «Krym nasz». I nawet niektórzy Rosjanie pozdrawiali się tym zawołaniem. Jest to przejaw dumy rosyjskiego narodu z niby wejścia Rosji na drogę imperialnej wielkości pod przywództwem Władimira Putina. Wiadomości mogły ugasić smutek – nie ma kryzysu, to nie ważne, że ceny wzrosły. Rosję, jak niedźwiedzia okrążyli wrogowie i wszyscy będziemy musieli zaciągać pasa. Narodowi bardzo łatwo da się wyjaśnić, że dla imperialnej wielkości Rosji można pocierpieć i zaciągnąć swój pas.

Symboliczny system przesłań propagandowych Rosji jest zbudowany nielogicznie z punktu widzenia historii, ale logicznie z punktu widzenia psychologii, ponieważ nie używa racjonalnych czy też logicznych argumentów. Uderza za to bezpośrednio w najbardziej pierwotne ludzkie potrzeby i instynkty, aby wygenerować emocjonalne i irracjonalne odpowiedzi. Kreml i jego massmedia pracują nad tym, by przez propagandę wydobyć z narodowego charakteru to, co najgorsze. Na przykład, termin «faszysta» jest wyraźnie zawarty w przeszłości, jego trudno zastosować do współczesnych wydarzeń, natomiast «kijowska junta» lub «kijowska faszystowska junta» wobec władz ukraińskich trwa do dnia dzisiejszego².

Konflikt w Donbasie wymaga od kremłowskiej propagandy wdrożenia symbolizycznego «pospolitego ruszenia», **która ukrywa fakty rosyjskiej okupacji za sztydem pomocy międzynarodowej lub operacji «zmuszenia do pokoju» i «leczenia kijowskiej junty»**. Dlatego ci, którzy byli przeciwko, zostali nazwani «bandytami», «ukropami» [10; 36]. Ukraina zaczęła nazywać swoich przeciwników «terrorystami», «separatystami», albo «prorosyjskimi separatystami», samozwańczą władzę. Rosja swoich zwolenników «ochotniczymi batalionami», «powstańcami» walczącymi z «banderowcami», chociaż w samej Rosji za każdy przejaw separatyzmu grozi kara pięciu lat więzienia [13; 33; 38].

Przestrzeń informacyjna wojny hybrydowej między Rosją i Ukrainą wykonuje zupełnie nowe funkcje:

- trzeba z niczego stworzyć obraz wroga (wszyscy Ukraińcy to «ukropy», «faszyści» i «nacyści» «banderowcy», niebanderowscy, albo nacjonałiści ukraińscy;
- trzeba z niczego utworzyć obraz sprawiedliwego wojownika, który walczy z wrogami; właśnie dlatego wszystkich w Ukrainie nazywano «banderowcami», a władze legitymną, wybraną – «kijowską juntą»;
- trzeba z niczego utworzyć społeczeństwo, które trzeba chronić przed wrogiem; (russkij mir);
- trzeba z niczego stworzyć nie tylko wizerunek bohatera, ale wizerunki zdrajców, którzy nie chcą podążać śladami bohaterów («odrodzenie się nazizmu w Ukrainie»);
- trzeba z niczego stworzyć poparcie dla bohaterów, którzy nazywani są bohaterami przez propagandę rosyjską.

Cechą, która wyjaśnia intensywność propagandy jest nie tylko «tworzenie z niczego», ale potrzeba szybkiego utworzenia takiej mentalności społeczeństwa, którą można uniewinnić wszystkie działania Kremla. Jeszcze M. Bierdiajew twierdził: «Naród rosyjski – zarówno w swej metafizycznej naturze, jak i w swojej ziemskiej misji, jest narodem końca. [...] Rosjanie pragną zawsze innego życia, innego świata, są wiecznie niezadowoleni z tego, co jest. Orientacja eschatologiczna należy do struktury duszy rosyjskiej» [22, c. 214, 217].

² Wkrótce po atakach we Francji jesienią 2015 r., Sergei Markov (były rosyjski poseł, reprezentant prezydenta) wyjawiał swoje specyficzne pomysły na ustabilizowanie sytuacji: «Należy natychmiastowo zakończyć konflikt Rosji z zachodem w Ukrainie. Kijowska junta powinna być zastąpiona marionetkowym rządem, konstytucję należy zmienić, usunąć neonazistów i przeprowadzić nowe, wolne wybory. Kijowska junta jest główną przeszkodą w walce USA, Rosji i Unii Europejskiej z terroryzmem», – napisał Markov na facebooku.

Rosja, wykorzystując przekształcenie słów na broń (*weaponization of words*), rozwija równoległą rzeczywistość, która nie tylko szkodzi dziennikarstwu i wprowadza w błąd ludzi, ale także jest zagrożeniem dla podstawowych zasad demokracji świata zachodniego. Ukraina jest zaangażowana w podwójną wojnę: realną, z prawdziwymi nabojami, krwią i śmiercią, i wojnę informacyjną, którą nie zawsze można rozpoznać i zrozumieć.

Wykorzystanie symboli werbalnych, którymi rosyjska telewizja opisywała sytuację w Ukrainie (nacyści, banderowcy, neonacyści, junta, nielegitymny rząd), z jednej strony spotkało się z zaufaniem większości społeczeństwa rosyjskiego, ale całkowicie zachwiało zaufanie w Ukrainie, ponieważ ono nie odpowiadało rzeczywistości. Propaganda stała się mieczem tak dla rosyjskich, jak i ukraińskich odbiorców, tylko z różnymi wynikami.

Ukraina po raz pierwszy spotkała się z wojną, którą nie jest tak łatwo rozpoznać. Właśnie wojna hybrydowa uniemożliwiła przyjęcie odpowiednich decyzji sprzeciwu w stosunku do agresora, ponieważ walczyć «nie z wojną» nie jest tak łatwo. Ale stało zrozumiałe, że Ukraina nie ma odpowiedniej ochrony informacji (wiadomości) i wirtualnej rzeczywistości państwa (literatura, kultura, ideologia). Przez cały czas niepodległości Ukrainy, – państwo nie stworzyło własnej polityki informacyjnej, która by konkurowała z rosyjską. Brak systemowej ochrony sprawiło, że ukraińska informacyjna i wirtualna przestrzeń była tylko częścią rosyjskiej. Dlatego fundusze trzeba inwestować nie tylko w bezpośrednie zadania wojskowe, ale także w te, które pośrednio wpływają na nich, takie jak tworzenie własnej polityki informacyjnej i wirtualnej przestrzeni, które miały by przewagę konkurencyjną.

Inną konsekwencją wojny stała aktywizacja quasi-imperialnego dyskursu w Rosji, ponieważ właśnie na nim opiera się środowisko «ekspertów», które wspiera wojnę. Ukraina natomiast aktywizowała antyimperialny dyskurs w całym społeczeństwie, który wcześniej był własnością tylko wąskiej grupy niektórych ekspertów.

Imperium zawsze generuje symbole własnymi siłami, a w Ukrainie większość pola informacyjnego i wirtualnego było rosyjskim, co niosło ze sobą odpowiedni model świata.

Rozstanie z tym modelem w przypadku braku odpowiedniego własnego będzie miało negatywne konsekwencje, ale proces ten prędzej czy później Ukraina powinna przejść. Państwo powinno inwestować w tworzeniu własnego produktu, który spełni nowe wymagania nowego świata, który będzie odpowiadaćna własne i obce problemy.

Uwagę obywateli starają się utrzymać trzema głównymi nurtami postępowania w dziedzinie ATO, wyższe ceny i negatywne informacje wobec Rosji i sił prorosyjskich. Od czasu od czasu pojawia się informacja o zbliżaniu i możliwej inwazji rosyjskich sił zbrojnych. To nie wystarczy, aby zrozumieć złożoną sytuację Ukrainy. Ponadto, na żadne ostre pytanie w polu informacyjnym nie ma odpowiedzi, ponieważ ich nie ma w działalności rządzącej elity.

Wojnie informacyjnej wobec Ukrainy towarzyszą podobne działania w Europie i na świecie. Rosja prowadzi szeroko zakrojoną kampanię informacyjną, mającą na celu wzmocnienie podziałów w Unii Europejskiej i NATO, co do konieczności i zakresu pomocy dla Kijowa oraz zasadności sankcji wobec Moskwy [29; 37; 40].

Potencjał propagandowy skierowany jest na prezentację rosyjskiej wersji wydarzeń, a generalnym celem jest różnicowanie opinii publicznej. Ważnym punktem takiej strategii jest kształtowanie obrazu Rosji, jako ofiary cynicznej gry zachodniego establishmentu, oskarżanego przy tej okazji o całkowite zniekształcanie wizerunku Putina oraz przyczyn konfliktu ukraińskiego i jego przebiegu.

Obecnie jest zagrożona nie tylko Ukraina, ale każde państwo, które zamieszkuje mniejszość rosyjska, a więc Mołdawia, republiki bałtyckie, Białoruś i Kazachstan. Przez ponad dwie dekady, od początku lat dziewięćdziesiątych – Moskwa konsekwentnie wykorzystywała rosyjskie mniejszości w krajach sąsiednich w celu spełnienia swoich ambicji terytorialnych.

Co by się nie stało notowanie władzy wzrastały. Zwolennicy Noworosji przyjeżdżali do Donbasu po wiadomościach o «ukrzyżowanym chłopcu» czy wymordowanej przez wojska ukraińskie wsi. Te kłamliwe informacje wywołały pierwszą falę ochotników służących za mięso armatnie. Większość z nich wróciła już do domów, rozumiejąc, do czego to wszystko zmierza. Oczywiście, do zbuntowanych republik przyjechało wielu najemników, którzy obejmowali dowództwo. Im wszystko jedno, gdzie walczą. Wcześniej strzelali w Gruzji, teraz większość wyjechała do Syrii [16].

Jeszcze bardziej zaskakujące jest to, że jeszcze niedawno Donbas zajmował główne miejsce we wszystkich rosyjskich wiadomościach, a następnie został zastąpiony wydarzeniami w Syrii. Analizując Syrię, pokazują unoszące się w niebo samoloty, uśmiechniętych pilotów i kuchnie polowe na ziemi. Analizując Ukrainę, pokazują walki w sejmie, kłótni oligarchów; DRL – porządkowanie sytuacji przez Zakcharchenka, ludzi, którzy gotowi znieść wszystko, ażeby nie być «pod ukropem»; sankcje – protesty rolników europejskich, którzy nie mają gdzie sprzedać swoich produktów.

Każdy mini-mit ma swój temat, który powinien zostać ujawniony, wykorzystując pewne kanony: obowiązkowo powinna być nazwana przyczyna, ilustracje do wydarzenia powinny być ze sobą spójne, tym bardziej żadnych innych «wersji» wydarzeń nie powinno być. Na przykład, widz powinien być przekonany, że w Ukrainie żyje się bardzo źle. Nazywa się przyczynę – są sami winni, wyszli na Majdan, pomógł Departament Stanu. Potem przedstawiają kadry na ten temat: nie pracują przedsiębiorstwa, kłócą się deputowani. Prognozują, że tak długo Ukraińcy nie wytrzymają [45].

W wydarzeniach o DRL jest wymagane obowiązkowo zdanie, że w «republikach» nie chcieli widzieć u siebie banderowców (powód), Ukraina czasem bombarduje, ale dzięki kierownictwu «republik» życie jest coraz lepsze.

Propaganda jest w stanie zbudować projekty przyszłości, sformatować współczesność, ale poradzić sobie z przeszłością nie może, choć próbuje to robić. Jeśli Rosjanie nie walczą w Donbasie, tylko sami rosyjskojęzyczni Ukraińcy, to z czasem jak wyjaśnić swoim obywatelom, dlaczego tak się stało i jak wyjść z tej sytuacji?

Cały ten chaos w umysłach społeczeństwa, którzy przyjmują to wszystko z całą powagą, można wytłumaczyć tym, że ludzie przestali czytać. Ze względu na wizualnie zorientowane postrzeganie świata przy wykorzystaniu środków komunikacji telewizyjnej został uproszczony obraz świata współczesnego człowieka, który stał się

bardziej emocjonalny niż racjonalny. Ten rodzaj osobnika nie musi mieć żadnej własnej analizy sytuacji, ani własnych argumentów do rozmowy, wszystko to daje mu telewizor. Im bardziej intensywnie pracuje telewizja, tym mniej ludzi ma swoją analizę sytuacji. Telewizyjne show staje się dominującym wyjaśnieniem.

Według obliczeń analitycznego eksperta bezpieczeństwa informacyjnego «Sprzeciw informacyjny» W. Husarowa, Federacja Rosyjska corocznie wydaje na wojnę informacyjną przeciwko Ukrainie nie mniej niż 3,5 mld dolarów [5]. Nie zapominajmy, że rosyjska maszyna informacyjna działa w takim tempie przez ostatnie trzy lata.

Ukraina wygrała opinię publiczną na Zachodzie, ale nie dlatego, że prowadziła odpowiednią politykę informacyjną a dlatego, że obraz Rosji jako wroga jest bardziej adekwatny dla modelu świata zachodniego. Ukraina otrzymała rezultat, dla którego zrobiła niewiele. Rosja miała doświadczenie w wojnach informacyjnych na postradzieckiej przestrzeni [43], z których najbardziej znane są:

- kilka rosyjsko-ukraińskich wojen gazowych lub handlowych, wojna rosyjsko-georgijska w 2008 roku, cyberwojna rosyjsko-estońska;

- ludność Ukrainy zna język rosyjski, czego nie możemy powiedzieć o Rosjanach, dlatego rosyjski informacyjny produkt ma zasadniczo więcej możliwości rozprzestrzeniania niż ukraiński;

- naród Ukrainy ogląda rosyjskie seriale, noszące rosyjski model świata. Jeszcze w 1928 roku Edward Bernays dostrzegł ogromny potencjał w wykorzystaniu filmów do ujednoczenia myśli: *«Film może standaryzować idee i zwyczaje narodu. Ponieważ obrazy tworzone są by odpowiadać na wymagania rynku, odzwierciedlają one, podkreślają, a nawet wyolbrzymiają tendencje szerokich kręgów społeczeństwa, raczej zamiast stymulować nowe pomysły i opinie. Przemysł filmowy skorzysta jedynie z idei i faktów, które są w modzie. Tak, jak gazeta stara się dostarczać wiadomości, tak stara się też dostarczać rozrywkę»* [23, c. 55];

- naród Ukrainy ma ponad 300 lat wspólnej historii z Rosją, co znacznie ułatwia wpływ na nią;

- Rosja od dawna prowadziła wojnę z Ukrainą w literaturze i filmach.

Ideolodzy wojny propagandowo-informacyjnej najbardziej nienawidzą samych siebie, własnych korzeni i własnej kultury. I to właśnie Rosjanie są najbardziej przegranym narodem w tej wojnie, ponieważ uważają, że wokół nich sami są wrogowie, jednocześnie nienawidząc demokracji, wolności, patriotyzmu, własnej tożsamości i wartości europejskie. Zdecydowana większość Rosjan zahipnotyzowana telewizyjną propagandą wierzy Putinowi, który obiecuje, że kłopoty potrwać dwa lata, po czym Rosja podniesie się z kolan i będzie supermocarstwem. Oczywiście są tacy, którzy nie wierzą, ale większość społeczeństwa trwa w stanie hibernacji i szybko się nie ocknie.

Warunki sprzyjające rozprzestrzenianiu się wojny hybrydowej na terytorium Ukrainy stworzył upadek instytucjonalny, do którego konsekwentnie prowadziły obecne siły w ostatnich latach. Majdan w swojej istocie stał się kulminacją delegitymizacji władz, która z niepoohamowaną żądzą wzbogacenia, korupcją, kontrowersyjną polityką rządziła, opartą nie na strategii rozwoju, a na prymitywnym populizmie.

Informacja jest dziś prawdziwą potęgą w rękach władzy. To dlatego rządy państw totalitarnych starają się kontrolować media w celu wpływu na świadomość i działalność ludzi. Te zjawiska we współczesnym świecie nazywają się nowym typem propagandy, która wykorzystuje przede wszystkim wpływ psychologiczny. Kampania medialna Moskwy w wojnie przeciwko Ukrainie była zaskakująco skuteczna – nie tylko w samej Rosji, ale także w zachodniej opinii publicznej. Ten sukces propagandowy był efektem długotrwałych wysiłków, które obejmowały znaczne inwestycje i umiejętne korzystanie z telewizji i mediów społecznościowych. Nie zauważalnie dla innych Rosja stworzyła wysoko rozwinięty arsenał wojny informacyjnej, z którym nie tylko Ukraina, ale NATO i UE nie były w stanie w początkowym okresie wojny hybrydowej konkurować.

Obecna praktyka rosyjskiej wojny informacyjnej łączy w sobie szereg sprawdzonych narzędzi, wpływów z nowoczesną technologią i możliwościami. Niektóre narzędzia są rozpoznawalne jako aspekty kampanii wywrotowej z czasów zimnej wojny.

Agresja Rosji stała się możliwą przede wszystkim nie z uwagi na rzekomy brak legitymizacji władz postrewolucyjnych w Kijowie, a przez jej niemożliwość adekwatnego przeciwstawiania się frontalnemu atakowi Rosji w postaci informacyjnej i propagandowej agresji, organizacji protestów, zakłócenia pracy organów władzy. Pierwotnym celem wojny hybrydowej było wykorzystanie Wschodu Ukrainy jako centrum niestabilności dla ostatecznego zniszczenia atrakcyjności inwestycyjnej Ukrainy, by podtrzymywać stały konflikt społeczny, wyrządza maksymalne szkody dla gospodarki i spowodować jej głęboką destabilizację w celu stworzenia niezbędnych warunków powrotu do «łona» «ruskiego mira», a bardziej prozaicznie – do Unii Celnej, tworząc na terytorium Ukrainy różne kukielkowe «mini-państwa» na wzorec Abchazji czy Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej.

BIBLIOGRAFIA

1. *Ambassador John Herbst on Ukraine Crisis*, <http://www.atlanticcouncil.org/publications/articles/amb-john-herbst-on-ukraine-crisis> [dostęp 15.01.2016].
2. Bandler R., Grinder J., *Struktura magii. Kształtowanie ludzkiej psychiki, czyli więcej niż NLP*, część I i II, Wydawnictwo Helion, Gliwice 2008.
3. Bandler R., Grinder J., *The Structure of Magic I: A Book About Language and Therapy*. Palo Alto, CA: Science and Behavior Books, 1975a.
4. Bandler R., Grinder J., *The Structure of Magic II: A Book About Communication and Change*. Palo Alto, CA: Science and Behavior Books, 1975b.
5. *Ile Rosja wydaje na wojnę informacyjną przeciwko Ukrainie?* <https://informnapalm.org/pl/ile-rosja-wydaje-na-wojne-informacyjna-przeciwko-ukrainie/> [dostęp 11.01.2016].
6. Januszko-Szakiel A., *Dezinformacja jako narzędzie medialnej manipulacji świadomością*. W: *Manipulacja pedagogiczno-społeczne aspekty*.: Część I. *Interdyscyplinarne aspekty manipulacji*, pod red. J.Aksman, Oficyna Wydawnicza AFM Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne Sp. z o.o., 2010.
7. *Krym już rosyjski; Putin: tam bije nasze serce*, <http://www.tvp.info/14434500/krym-juz-rosyjski-putin-tam-bije-nasze-serce> [dostęp 15.01.2016].
8. Kula M., *Religiopodobny komunizm*, Kraków 2003.
9. Loubier A., *Grupy redukcyjne, techniki sterowania i manipulacji wewnątrz stowarzyszeń*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 2006.

10. *Na ukraińskiej scenie politycznej pojawi się nowa partia – Ukrop*, http://zik.ua/pl/news/2015/06/18/na_ukraiskiej_scenie_politycznej_pojawi_si_nowa_partia__ukrop_600081 [dostęp 19.01.2016].
11. Pomerantsev P., *A digital flashmob dares Putin*, www.politico.eu/article/digital-flashmob-dares-putin-protest-facebook/ [dostęp 12.01.2016].
12. *Propaganda. Jak to działa?* http://www.prisonplanet.pl/nauka_i_technologia/propaganda_jak_to_dziala_4,p796456330 [dostęp 15.01.2016].
13. Radziwinowicz W., *Rosja swoich separatystów tepi, cudzych holubi*, <http://wyborcza.pl/1,75477,18843791,rosja-swoich-separatystow-tepi-cudzych-holubi.html>, [dostęp 11.01.2016].
14. *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod red. S. Dubisz, t. 1, Warszawa 2003.
15. Volkoff V., *Dezinformacja - oręż wojny*, Delikon, Warszawa 1991.
16. *Wezmą cię do piwnicy i zastrzelą*, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1641065,1,separatysty-w-donbasie--kim-sa-i-czego-chca.read> [dostęp 11.01.2016].
17. *Wiceminister edukacji Ukrainy: trwa agresja informacyjna ze strony Rosji*, <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/wiceminister-edukacji-ukrainy-trwa-agresja-informacyjna-ze-strony-rosji/tnr6hf> [dostęp 12.01.2016].
18. Żebrowski A., *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej: (wywiad i kontrwywiad w latach 1989-2003)*, Abrys, 2005.
19. Żuk-Łapińska L., *Problem tolerancji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1991.
20. Zwoliński A., *Słowo w relacjach społecznych*, Wydawn. WAM, 2003.
21. *Академик РАН создал портрет Путина на огромном сапфире*, <http://saint-petersburg.ru/m/society/apaley/343325/>; [dostęp 19.01.2016].
22. Бердяев М., *Русская идея. Основные проблемы русской мысли XIX века и начала XX века. [W:] О России и русской философской культуре: Философы русского послеоктябрьского зарубежья*. Издательство Наука, Москва 1990.
23. Бернейс Э., *Пропаганда*, Издательский дом Н-Publishing, Москва, 2010.
24. *В Петербурге представляют скульптуру Путина из чистого шоколада*, <http://ianews.ru/articles/71463/>; [dostęp 19.01.2016].
25. *В России сделали большого шоколадного Путина*, [http://apostrophe.com.ua/news/world/ex-ussr/2015-11-26/v-rossii-sdelali-bolshogo-shokoladnogo-putina-opublikovano-foto/42534](http://apostrophe.com.ua/news/world/ex-ussr/2015-11-26/v-rossii-sdelali-bolshogo-shokoladnogo-putina-opublikovano-foto/42534;); [dostęp 19.01.2016].
26. *В России установили памятник Путину в образе римского императора*, http://sensor.net.ua/photo_news/336507/v_rossii_ustanovili_pamyatnik_putinu_v_obraze_rimskogo_imp-eratora [dostęp 11.01.2016].
27. Галушко С., *Информационно-психологическая война: чего Россия хочет добиться в Украине с помощью пропаганды, и есть ли у Украины оружие защиты*, http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/informatsionnopsikhologicheskaya_voyna_chego_rossiya_khochet_dobitsya_v_ukraine_s_pomoschyu_propagandy_i_est_li_u_ukrainy_oruzhie_zaschity/ [dostęp 12.01.2016].
28. Гриффин Э., *Фрагменты интервью с Юрием Безменовым*, 1984, <http://aillarionov.livejournal.com/891034.html> [dostęp 19.10.2016].
29. *ЄС набирає фахівців для «руйнування міфів» російської пропаганди*, <http://tsn.ua/svit/yes-nabiraye-fahivciv-dlya-ruynuvannya-mifiv-rosiyskoyi-propagandi-zmi-421912.html> [dostęp 19.01.2016].
30. *К дню рождения Путина в магазинах Петербурга появились новые кружки и чехлы с его портретом*, <http://www.gazeta.spb.ru/1898049-0/> [dostęp 12.01.2016].
31. *«Культ особи»: російських танкістів із Муліно нагородили бюстами Путіна*, http://ua.sensor.net.ua/photo_news/394489/kult_osoby_rosiyiskyh_tankistiv_iz_mulina_nagorodyly_byu-stamy_putina [dostęp 19.01.2016].
32. Магда Є., *Гібридна війна. Вжити і перемогти*. Видавництво Віват, Харків 2015.
33. *Ответственность за призывы к сепаратизму*, http://www.mmhc.ru/consulting/common/otvetstvennost_za_prizyvu_k_separatizmu/ [dostęp 19.01.2016].
34. *Памятник Путину в Москве*, <http://foretime.ru/pamyatnik-putinu-v-moskve/> [dostęp 19.01.2016].
35. Панарин И.Н., *СМИ, пропаганда и информационные войны*. Издательство Поколение, Москва 2012.
36. *Про укруп*, <http://www.ukrop.com.ua/> [dostęp 11.01.2016].

37. *Путін на Генасамблеї ООН спробує дискредитувати Україну черговим «розп'ятим хлопчиком» - «Інформаційний спротив»*, http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/putin_na_genasamblei_oon_sprobue_diskredituvati_ukrainu_chergovim_rozipyatim_khlopchikom_informatsiyniy_sprotiv/ [dostęp 19.01.2016].

38. *Пять лет лишения свободы грозит за призывы к сепаратизму в России*, <http://ria.ru/politics/20131229/987168242.html>; [dostęp 19.01.2016].

39. *Рада запретила все новые российские фильмы*, <http://www.ukraine-today.co.ua/2016/03/> [dostęp 11.04.2016].

40. *Російським медіа в Фінляндії протидіятиме сотня чиновників*, http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/do_grupi_protidii_rosiyskim_media_v_finlyandii_uvyyde_sotnya_chinovnikov/ [dostęp 19.01.2016].

41. *Скульптура Путина в новой интерпретации*, <http://www.uznat.info/766-skulptura-putina-v-novoy-interpritacii.html> [dostęp 19.01.2016].

42. *Скульптуры Путина и Сталина попали в набор для подарка чиновнику за 3 млн рублей*, <http://www.znak.com/urfo/news/2015-04-14/1038445.html#hcq=f9auxvp>; <http://www.znak.com/urfo/news/2015-04-14/1038445.html>; [dostęp 19.01.2016].

43. *Україна: перша інформаційна війна*, <https://ukr.media/222530/> [dostęp 11.01.2016]

44. *Художник в Петербурге изваял скульптуры Путина и Обамы*, <http://www.metronews.ru/novosti/hudozhnik-v-peterburge-izvajal-skul-ptury-putina-i-obamy/Трооја---хР0RkSLgYFcWA/>; [dostęp 19.01.2016].

45. Чекмишев О., *Хроніка інформаційної війни. Звіт за результатами моніторингу українських та російських медіа*. Київ, 19 Березня 2014.

46. Шаваев А.Г., *Галерея шпионажа*, Издательство Инфра-М, Москва 2009.

Стаття надійшла до редколегії 10.12.2016

Прийнята до друку 23.12.2016

THE SYMBOLIC SYSTEM OF RUSSIAN PROPAGANDA ACTIVITIES

Olga Wasiuta

*Institute of Security and Civic Education, Pedagogical University of Cracow,
R. Ingardena Str 4., Cracow, Poland, 30-060, tel. 12 662 66 04,
e-mail: olhavyasyuta@yahoo.com*

The article analyzes the symbolic system of Russian propaganda activities against Ukraine. Russian propaganda controls the mass consciousness using hidden emotional symbols which are constantly changing, mixing religious and pagan symbols, right-wing and nationalist views, such as the Slavic swastika with the Catholic cross. The Kremlin uses emotions to change the mindset of the major issues, as well as manipulate the subconscious mind. Usage of verbal symbols, which Russian media used to describe the events in Ukraine, have been changing a lot of times depending on the situation, and over the years of 2013–2016 had their own set of words and symbols: «Russia rising from its knees», «Crimea has always been Russian», «revolution in Kiev», «fascists», «Nazis», «Bandera», «Kiev junta».

Key words: symbolic system of propaganda messages; hidden emotional symbols; Russian informational aggression; manipulation; misinformation.

СИМВОЛІЧНА СИСТЕМА РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**Ольга Васюта**

*Інститут безпеки і громадянської освіти, Педагогічний університет
ім. Комісії національної освіти в Кракові,
вул. Р. Ингардена, 4, м. Краків, Польща, 30-060, тел. 12 662 66 04,
e-mail: olhavasjuta@yahoo.com*

Проаналізовано символічну систему російської пропаганди по відношенню до України. Російська пропаганда управляє масовою свідомістю, використовуючи приховані емоційні символи, які постійно міняються, змішуючи релігійні і язичницькі символи, праві та націоналістичні погляди, наприклад, слов'янську свастику з католицьким хрестом. Кремль використовує емоції, щоб змінити образ мислення в основних питаннях, а також маніпулювати підсвідомістю. Використання вербальних символів, якими російські ЗМІ описували події в Україні, змінювалися залежно від ситуації, і протягом 2013–2016 років мали свій власний набір слів-символів: «Росія піднімається з колін», «Крим завжди був російським», «переворот у Києві», «фашисти», «нацисти» «бандерівці», «київська хунта».

Ключові слова: символічна система пропагандистських повідомлень; приховані емоційні символи; російська інформаційна агресія; маніпуляція; дезінформація.